

I dette kapitel ser vi nærmere på de spor fra fortiden, der giver os mulighed for at finde svar på historiske spørgsmål. Dette kapitel er en **introduktion til historisk metode**.

Kilder - Hvordan kan vi undersøge noget, der er fortid og ikke er her længere?

Hvis man vil have svar på historiske spørgsmål, kan man opsøge et væld af informationskilder: internettet, historiebøger, tv-programmer, museer, venner, forældre og bedsteforældre. Men hvor har de deres oplysninger fra? Det er ikke altid muligt at fastslå. For faghistorie gælder det, at kilderne skal være tydelige, og at der skal ligge en systematisk undersøgelse bag fremstillinger af fortid.

Faghistorie er en systematisk fremstilling af fortid på baggrund af materialer, der har forbindelse til fortiden. Det kan fx være tekster, genstande eller billeder, som er blevet til i en anden tid.

Fagbegrebet for disse materialer er **kilder**. Kilder er alle de efterladte spor fra fortiden, som vi måske kan bruge til at få svar på vores spørgsmål til fortiden. Man kalder også kilder for historiefagets empiri. Det er afgørende for en faghistorisk fremstilling, at den har et empirisk grundlag for at argumentere, som den gør, det vil sige at den bygger på en overbevisende undersøgelse af kilder.

Hvor mange kilder, af hvilken type, og hvordan vi forholder os til dem, er helt afgørende for, hvor meget og hvad vi kan finde ud af om fortid. Men ligegyldigt hvor mange kilder der er til en bestemt tid, vil de aldrig kunne fortælle os alt om alle forhold. En dagbog kan måske give et særligt indblik i en persons tanker og liv. Men hvad tænkte alle de andre, som ikke førte dagbog?

De fleste historikere har derfor nok drømt mere end én gang om at kunne rejse tilbage i tiden og opleve den selv. Men selv ikke dét ville kunne give os den endegyldige viden om fortiden. For hvor meget ville vi kunne se, forstå og overskue ved fx at havne i en stinkende gyde i middelalderens København eller på en af Østfrontens forfrosne slagmarker under Anden Verdenskrig?

Traditionelt har historikere været glædet for tekster – brugen af skriftsprog er ligefrem blevet det, der markerer starten på "historisk tid". Også billeder (tegninger, malerier mv.) og genstande er kilder til fortid helt tilbage fra menneskets oprindelse. Andre fortidige forhold er overleveret via mundtlige fortællinger, der må indsamles for at kunne bruges som kilder. Tekster, billeder og genstande kan alle analyseres og fortolkes for at beskrive en fortid. I de seneste 200 år er der kommet nye kildetyper til, fx fotografier, filmoptagelser, computerspil og foranderligt materiale på internettet.

Også udviklingen inden for andre fag og videnskaber har givet mulighed for, at historikere i dag kan anvende nye typer af kilder i studiet af fortiden. Fx har studiet af menneskers sprog og sproglige udvikling haft betydning for kortlægningen af de utallige folkevandringer, der har fundet sted gennem tiden. Et andet eksempel er, hvordan analyser af iskerneboringer i dag kan bruges til fx at afdække fortidige ændringer i Jordens klima og den industrielle revolutions indflydelse på CO₂-niveauet.

Genstande og arkæologiske fund kan ved anvendelse af en række naturvidenskabelige (fx fysiske og kemiske) metoder dateres og dermed give et lille indblik i en fortid. Man kan se resterne af tidlige landbrugssamfund – deres størrelse, indretning, byggeteknik, materialevalg osv.

Kilder er ikke det samme som fortid, men de kan være med til give os et indblik i en fortid. Dette kræver, at vi stiller nogle spørgsmål om fortid, som vi ved analyse af kilderne kan give et svar på.

Kildekritik - Hvad kan kilderne bruges til?

Vi undersøger altid kilderne med det formål at belyse en fortid. At være kildekritisk vil sige, at man systematisk undersøger en kilde for at kunne vurdere, om kilden kan være med til at besvare den historiske problemstilling, som man interesserer sig for. Om en kilde er "god" eller "dårlig", handler derfor om, hvorvidt den kan bruges til at besvare vores spørgsmål.

For at kunne vurdere, om en kilde kan dét, er det nødvendigt at forholde sig til, hvor kilden kommer fra, om der er skjulte motiver bag den, og hvor tæt forbindelsen er mellem kilden og den fortid, man vil undersøge.

Den kildekritiske metode er et grundlæggende redskab i videnskabsfaget historie men kan på mange måder ses som en form for almindelig sund fornuft.

Kan man fx bruge et maleri fra 1809 af Dannebrog, der falder ned fra himlen i 1219, til at belyse, hvad der faktisk skete i 1219? Det kan man naturligvis ikke, men man kan til gengæld bruge maleriet som en kilde til dansk nationalisme i 1800-tallet. En tale af Hitler er et udtryk for nazistisk propaganda og ideologi, hvilket gør, at den ikke kan bruges til at belyse jødernes rolle i det tyske samfund i 1900-tallet. Men hvis man ønsker at undersøge, hvordan nazisterne fremstillede og opfattede jøder, er det en oplagt kilde. Alt er med andre ord en kilde til noget; spørgsmålet er, *om det er en kilde til det, man interesserer sig for.*

Der findes en række forskellige kildetyper, som er velegnede til at besvare forskellige spørgsmål. I det følgende vil vi se nærmere på de kildetyper, man typisk støder på, og til sidst sammenfatter vi, hvordan man kildekritisk undersøger en kildens værdi med hensyn til at kunne besvare et historisk spørgsmål.

Figuren herunder illustrerer forholdet mellem fortid, kilder og måden vi undersøger dem på.

Forskellige kildetyper

Trykte tekster

Selv om alt er kilder til noget, er det i historiefaget ofte underforstået, at man med kilder mener tekster og nogle gange billeder, der tidsmæssigt befinder sig tættest på et historisk emne. Det drejer sig i hovedreglen om sagprosa, det vil sige forskellige ikke-fiktive tekster.

Den slags kilder findes, når der er tale om lidt ældre historie, i arkiver og på biblioteker og for nyere historie ofte på nettet. Især gamle kilder kan være meget svært tilgængelige, fordi de findes i ældgamle og beskadigede udgaver, i forskellige afskrifter skrevet med svær tilgængelig håndskrift og på næsten uddøde sprog.

Men forskere har i mange år arbejdet på at "rense" og formidle de gamle tekster. Man vil derfor kunne finde mange af dem trykt i lærebøger til historiefaget og i kildesamlinger, der samler materiale om afgrænsede historiske emner og perioder. Det drejer sig ofte om kilder til "Den store historie", altså begivenheder, som historikere har fundet af afgørende betydning, såsom det athenske demokrati, den industrielle revolution i England, den russiske revolution, nazisternes magtovertagelse, stormagtspolitikken under den kolde krig og lignende.

Man kan også finde masser af kildesamlinger online, både på dansk og på andre sprog. Kildesamlingerne har den fordel, at professionelle historikere på forhånd har udvalgt, sorteret og oversat kilderne og måske endda forsynet dem med introduktioner og forklarende fodnoter. Den bearbejdning kan selvfølgelig også være en begrænsning (der kan være bestemte vinklinger eller måske fejl), men det vil sjældent være et væsentligt problem, hvis man er ny i faget. Fordelen ved trykte tekster er, at de er statiske; når det er trykt, kan indholdet ikke forandres. Det forholder sig anderledes med digitale tekster.

Digitale kilder

For nyere historie vil mange af de vigtigste kilder kunne findes online. Avisartikler, interview, taler, blogindlæg, billeder, filmklip, tal og meget, meget andet vil ofte være det, man har brug for, for at kunne besvare mange historiske problemstillinger. De kildekritiske overvejelser gælder for digitale tekster som for trykte, men der gør sig også særlige forhold gældende. Det ene handler om mængden af information, det andet om informationens foranderlighed.

Internettet er en uendelig overflod af information, og det gælder også materiale, der kan være relevant i historiske undersøgelser. Overfloden betyder imidlertid også, at man er i overhængende fare for ikke alene at spille sin tid på irrelevant materiale, når alle i princippet kan publicere alt. Man kan også blive narret til at tro på fantasifulde røverhistorier og konspirationsteorier. På den anden side er mange aktuelle informationer kun tilgængelige online, og antallet af digitale kildesamlinger og gode, historieformidlende hjemmesider er stærkt stigende. Så selv om internettet til tider er en faldgrube, er det samtidig en guldgrube af information i næsten enhver historisk undersøgelse. Det afgørende er at kunne sortere kilderne kritisk (se også boksen "Er nyheden falsk?" herunder).

Hvor trykte tekster er statiske i den forstand, at indholdet ikke ændres, når det er udgivet (selv om papirmaterialet selvfølgelig kan gå til), så er det muligt at redigere i digitale tekster efter publicering. Indholdet i en avisartikel kan ændres af journalisten eller redaktøren, et debatindlæg på et socialt medie kan slettes og ofte ændres, kommentarer kan slettes osv. Derfor er det en god ide at downloade eller tage skærbilleder af vigtige kilder, som man bruger i en historisk undersøgelse. Noget materiale vil dog kunne genfindes på siden www.web.archive.org.

Skønlitteratur

Skønlitterære værker kan også bruges som kilder, men kræver – som kilder i øvrigt – bevidsthed om hensigterne med værkerne og deres genrer. En roman fra 1800-tallet, der beskriver sin samtid med fiktive karakterer og et opdigtet handlingsforløb, kan selvsagt ikke give indsigt i virkelige historiske personer eller begivenheder. Det kan også tænkes, at der optræder virkelige personer i en historisk roman, men at personerne gør sig tanker og forestillinger, som forfatteren af gode grunde ikke kan have haft kendskab til.

I alle tilfælde kan romanerne dog give et indtryk af forfatterens tanker og måske nogle mere udbredte kulturelle forestillinger i forfatterens samtid. Det kan også være, at romanen er kritisk over for politiske eller kulturelle forhold, og at romanen derfor er et indlæg i og en kilde til samtidens politiske debat. Et eksempel på det er den norske forfatter Henrik Ibsens drama *Et dukkehjem* (1879), der med fiktive karakterer giver en meget kritisk fremstilling af ufriheden i 1800-tallets borgerlige familie – især for kvinden.

Endelig kan skønlitterære kilder, fx digte og sangtekster, sætte ord på det lidt luftige begreb "tidsånden", det vil sige udtrykke en tidstypisk følelsesmæssig stemning. Her skal man dog være opmærksom på, at afsenderne af såkaldt høj- eller finkultur ofte tilhører en kulturel elite eller arbejder på bestilling af en økonomisk elite, som ikke nødvendigvis udtrykker de fleste menneskers sindstilstand eller synspunkter. Man kan derfor diskutere kildernes repræsentativitet.

Når man benytter skønlitterære værker som historiske kilder, kan det være en fordel at supplere den kildekritiske analyse med redskaber til analyse af sprog og litteratur, som kan hentes i historiefagets nabofag, sprogfagene. Det kan man gøre i historiefaget alene eller endnu bedre i tværfagligt samarbejde.

Er nyheden falsk?

Falske historier om kendte personers dødsfald, vilde politiker-citater, utrolige "fakta" og meget spredes lynhurtigt via sociale medier, og nogle gange slipper den slags historier endda ind i etablerede nyhedsmedier som aviser og tv.

Det kan være svært at vurdere, hvad man kan stole på, men denne tjekliste kan være en god ledetråd:

- **Tjek kilden:** Undersøg siden, dens link og nyhedens forfatter. Virker det hele troværdigt? Er det et anerkendt medie eller ej? Det er efterhånden let at designe hjemmesider, så de ser professionelle ud, så et flot design er ikke garanti for en pålidelig information (ligesom en "grim" side ikke i sig selv er utroværdig).
- **Læs videre:** Holder overskriften, når du læser hele artiklen? Understøtter den historien?
- **Er det en joke?** Er artiklen seriøs, eller er den for sjov? Laver kilden satire?
- **Tjek datoen:** Er nyheden aktuel, eller er der tale om en gammel nyhed? Hvis den er gammel, er den måske ikke længere relevant, eller den kan være decideret vildledende.
- **Fordomsfuld:** Har du forudindtagede meninger, der kan påvirke din dømmekraft ift. kilden?

Søg om nyheden på nettet, og undersøg, om andre kilder kan afkræfte historien. Husk, at en løgn ikke bliver sand ved at blive gentaget!

